

Viktimologija in njena vloga v boju zoper kriminaliteto

Dr. Alenka Šelih — znanstvena sodelavka na inštitutu za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani

Če govorimo danes o žrtvi kaznivega dejanja in v zvezi s tem o novi veji kriminologije, o viktimologiji, nismo načeli s tem novega problema. Oškodovanec je predvsem kot posebna pravna kategorija vedno zanimal tako teorijo kot zakonodajavca in ima ponekod — spomnimo se le na anglo-ameriški pravni sistem — pomembno vlogo zlasti v kazenskem postopku.

Vendar pa smo v zadnjih letih pričali povečanemu zanimanju za oškodovanca, ne toliko po pravni plati, marveč predvsem po kriminološki. Razlog za to moramo najbrž iskati na različnih področjih. Če pogledamo na primer strukturo kriminalitete, vidimo, da izredno hitro naraščajo kazniva dejanja v prometu, kjer je vloga žrtve še posebej pomembna. Po drugi strani je vzrok povečanega zanimanja za oškodovanca splošna, v preventivno delovanje usmerjena težnja sodobnega kazenskega prava in kriminologije. Za tretji razlog pa lahko štejejo tudi povečano skrb za varstvo pravic posameznika nasploh, ne glede na to, ali mislimo tu na storilca ali na oškodovanca.

Skladno s tem najdemo tudi v kriminološki literaturi nova stališča o pomenu in vlogi žrtve ter o oceni njenega prispevanja h kaznivemu dejanju. Kot prvega pisca velja v tej zvezi omeniti Hansa von Hentiga¹, saj je bil eden izmed prvih kriminologov, ki je opozoril na pomen žrtve pri nastanku kaznivega dejanja. Zagovarja umirjeno in gotovo povsem sprejemljivo stališče, da je treba v okviru kriminologije posvetiti večjo pozornost kot doslej vprašanju, ki so povezana z oškodovancem: kakšne so njegove osebne značilnosti, kakšno je bilo razmerje med njim in storilcem pred storitvijo kaznivega dejanja, kakšen je bil njegov prispevek k storitvi kaznivega dejanja itd. Mnogo bolj ekstremno stališče je zavzel izraelski odvetnik Mendelsohn², ki se ogreva za posebno novo znanstveno disciplino — viktimologijo, katere namen naj bi bil proučevanje problemov, povezanih z oškodovancem ob storitvi kaznivega dejanja. Takšna zahteva je najbrž pretirana in nerealna, prav pa bi bilo, da bi posvetili razmerju žrtev — oškodovanec več pozornosti, kot smo bili to doslej navajeni.

Naša pozornost bi morala biti usmerjena tako na kazenskopravno kot na kriminološko

plat problema, zlasti pomembna pa se mi zdi ocena viktimologije za kaznovalno politiko in, morda še bolj, za prevencijo.

I.

Če izločimo iz kazenskega prava nekatere primere, ko je zakonodajavec že od nekdaj upošteval žrtev pri vrednotenju kaznivega dejanja ali pri njegovi penalizaciji, napravimo s tem le določeno sistematizacijo: spregovoriti želimo o celoti tam, kjer smo ponavadi navajeni gledati le njene posamezne dele.

Kazensko pravo upošteva žrtev kaznivega dejanja predvsem v treh oblikah: upošteva neke posebne, objektivno dane lastnosti žrtve; upošteva subjektivne lastnosti; ali pa upošteva njeno vedenje ob storitvi kaznivega dejanja. V literaturi se v zvezi s tem pogosto govori o subjektivni in objektivni osebnosti žrtve³. Pri tem štejejo za lastnosti, ki sodijo v sklop objektivne osebnosti takšne lastnosti, ki obstajajo bolj ali manj neodvisno od posameznika in se nanj nanašajo. Lastnosti, ki se nanašajo na subjektivno osebnost, so po Noirelovem mnenju tiste osebne značilnosti posameznika, ki tvorijo v resnici njegovo individualnost, ki pogojujejo način njegovega reagiranja v določenih situacijah in njegove odnose do drugih. Nekatere objektivne lastnosti žrtev lahko povzročijo, da se storilec zato mileje obravnava, druge pa imajo prav nasprotno posledico. Dovolj pogosto najdemo v pozitivnih pravnih predpisih kot okoliščino, ki vpliva na milejše obravnavanje storilca, dejstvo, da sta storilec in oškodovanec v sorodstvu. Takšna določba je lahko bodisi materialno pravna bodisi procesno pravna: v tem primeru je oškodovančev vpliv na začetek postopka večji kot v primerih, ko med storilcem in oškodovancem ni sorodstvenega razmerja.

Mnogo pogostnejši pa so primeri, ko vplivajo določene oškodovančeve lastnosti na strožje obravnavanje storilca. Med njimi najdemo kot največkrat uporabljeno okoliščino oškodovančevo starost. Pri precej številnih kaznivih dejanjih je dejstvo, da je oškodovanec otrok in mladoletnik, tista okoliščina, ki povzroča strožjo penalizacijo kaznivega de-

¹ Hans von Hentig, *The Criminal and his Victim*, New Haven, 1948.

² Mendelsohn B., *Viktimologie*, *Rev. Inter. de Crim. et de Pol. Techn.* 1956/2, str. 95.

³ Prim. Noirel Jean, *L'influence de la personnalité de la victime sur la répression exercée à l'encontre de l'agent*, *Rev. Inter. de Crim. et de Pol. Techn.* 1959, str. 181. Versele, S. C., *Appunti di diritto e di criminologia con riguardo alle «vittime» dei delitti*, Scuola Positiva, 1962, str. 393.

janja. Takšna dejanja najdemo zlasti med seksualnimi delikti in delikti zoper zakonsko zvezo ter rodbino. Razlogi za takšno obravnavanje so nedvomno tako očitni, da lahko njihovo navajanje opustimo.

Druga okoliščina, ki jo nekateri kazensko-pravni sistemi prav tako navajajo kot okoliščino, ki vpliva na strožje obravnavanje storilca, je oškodovančev spol.

V isto skupino okoliščin, ki so objektivno dane določenemu oškodovancu in grede v storilčevo breme, navajajo končno v literaturi še okoliščine, ki se nanašajo na opravljanje različnih družbenih funkcij.⁴

Že našteje subjektivne okoliščine pri oškodovancu, ki vplivajo na milejše ali strožje obravnavanje storilca, so v glavnem tiste, ki se nanašajo na materialno kazensko pravo in jih kazenskopravne norme predvidevajo pri posameznih inkriminacijah.

Pozitivno kazensko pravo upošteva poleg teh okoliščin, ki pomenijo v bistvu upoštevanje oškodovanca — žrtve pri kaznivem dejanju, še druge, ki sodijo v sklop vedenja žrtve pri storitvi konkretnega kaznivega dejanja in jih v teoriji štejejo med tiste, ki so značilne za osebnost posameznega oškodovanca, zlasti v odnosu do drugih.

V mislih imam nekatere inštitute kazenskega prava, ki jih poznajo tako rekoč vsi kazenski zakoniki, na primer silobran. V tem primeru je zakonodajavec že v najstarejših virih upošteval delež, ki ga je pri nastanku kaznivega dejanja odigrala žrtev, in ga ovrednotil kot dejanje, zaradi katerega storilcu ni mogoče naprtiti krivde ter njej sledeče kazni. V primerih silobrana je resnični krivec pravzaprav žrtev sama in prav tu, ko gre za nasilne delikte — in zlasti še pri kaznivih dejanjih telesnih poškodb —, pride do izraza okoliščina, ki jo pogosto ugotavljamo v kriminoloških analizah, namreč, da niso redki primeri, ko v veliki meri le naključje odloča o tem kdo je storilec in kdo oškodovanec.

Prispevek oškodovanca k storitvi kaznivega dejanja je pri položaju, ki ga presojujemo kot silobran, gotovo največji. Če skušamo ugotoviti še druge oblike oškodovančevega prispevanja k storitvi kaznivega dejanja, vidimo, da gre lahko za dvoje: za oškodovančevo izzivanje ali za vzajemno storitev kaznivih dejanj. Pozitivno kazensko pravo upošteva ti okoliščini pri posameznih kaznivih dejanjih, praviloma seveda pri nasilnih deliktih ali pri kaznivih dejanjih zoper čast in dobro ime.⁵

⁴ Prim. Noirel, n. d., str. 192 i. n.

⁵ Prim. naš KZ pri čl. 136., 142/III, 173 a; francoski kazenski zakonik pri kaznivem dejanju uboja (321. čl. — 325. čl.); nemški kazenski zakonik pri kaznivem dejanju uboja (213. čl.)

Medtem ko lahko v primerih silobrana ugotovimo, da je vedenje žrtve družbeno negativno vrednoteno do takšne mere, da ji pravni red odreka pravico do varstva, ki ji ga sicer daje in storilčevega ravnanja ne šteje za kaznivo, je oškodovančev delež pri izvajanju manjši in tudi kvantitativno drugačen. Oškodovančevo izzivanje zato ne more ekskulpirati storilca, ni pa dvoma o tem, da ga prikazuje v drugačni luči in nedvomno vpliva na vrednotenje njegovega ravnanja.

Medsebojno izvrševanje kaznivih dejanj se pojavlja le izjemoma kot razlog, ki vpliva na obravnavanje storilca kaznivega dejanja. V zakonodajah, ki štejejo prešuštvo za kaznivo,⁶ storilca ni mogoče kaznovati, če je tudi oškodovanec storil enako kaznivo dejanje. V našem kazenskem pravu poznamo podoben primer pri kaznivih dejanjih zoper čast in dobro ime, ko je primer retorzije posebej obravnavan, upoštevajoč posebnosti položaja.

Posamezni avtorji le obrobno in bolj mimogrede omenjajo procesno pravni položaj in pravice oškodovanca, ko govore o kazensko-pravnem aspektu viktimologije. Zašli bi gotovo predaleč, če bi vključili med probleme, ki se nanašajo na žrtev kaznivega dejanja, tudi njen procesni položaj in pravice. Ne glede na to pa je treba vendarle upoštevati, da nastajajo nekatere pomembne pravice za oškodovanca in hude posledice za storilca prav iz procesno pravnih in nanje vezanih pravic.

II.

Ob proučevanju problemov, povezanih z žrtvijo kaznivega dejanja s kriminološke plati, posvečajo posamezni avtorji pozornost predvsem medsebojnemu razmerju med storilcem in oškodovancem, deležu, ki ga je prispeval k storitvi kaznivega dejanja (ne glede na pravno situacijo), in tipologiji žrtev.

Medsebojno razmerje med storilcem in žrtvijo lahko opazujemo v dveh različnih časovnih obdobjih: v daljšem obdobju pred storitvijo kaznivega dejanja in v kratkem časovnem izseku tik pred storitvijo, ko se zlasti jasno kaže oškodovančeva vloga pri nastanku kaznivega dejanja. Medsebojno razmerje je prvi navedenemu analiziral Hentig, ki ugotavlja obstoj različnih situacij v razmerju med žrtvijo in storilcem in navaja nekatere kategorije žrtev — lahko bi rekli, njihovo prvo tipologijo. Medsebojno razmerje med storilcem in žrtvijo je zlasti pri nekaterih nasilnih kaznivih dejanjih že daljše ali krajše

⁶ Prim. Noirel, n. d., str. 207—209

obdobje pred storitvijo dejanja zelo napeto; medtem ko so zlasti premoženjski delikti povsem »neosebni« — nepersonalizirani, če jih opazujemo s stališča medsebojnega razmerja med storilcem in oškodovancem.

Delež, ki ga je žrtev prispevala k storitvi kaznivega dejanja, presojamo po kriminološki plati glede na vedenje žrtve v celoti in ne le v okviru posameznih situacij, ki jih upošteva kazensko pravo. V praksi to pomeni, da presojamo tiste sestavine vedenja žrtve, ki jih bo sodnik najbrž upošteval v okviru svoje pravice do proste presoje pri izbiri in odmeri kazni ali kakšne druge kazenske sankcije.

Pri kriminološkem aspektu viktimologije pa se zdi vendarle najpomembnejše vprašanje tipologije žrtev. Avtorji, ki se ukvarjajo s problemi viktimologije, pogosto izražajo stališča, da obstajajo določene kategorije ljudi, ki so predestinirani za žrtve po svojih psihofizičnih lastnostih.⁷ Če gre za kategorije, katerih lastnosti so po naravi pogojene, temu ni mogoče oporekati. Znano je, da so otroci, stari ljudje in ženske kot posebne kategorije bolj ogrožene in bolj izpostavljene kot drugi ljudje. Če bi ocenjevali ljudi po psihološki plati, bi prav tako lahko našli kategorije oseb, ki so — po vsej verjetnosti — bolj izpostavljene in po svoje nagnjene k temu, da v določeni situaciji postanejo žrtve. Hentig navaja kot takšne na primer ljudi v depresiji, nadalje ljudi, ki povsod iščejo korist in so v finančnem pogledu navajeni tvegati. Pri seksualnih deliktih pogosto ugotavljamo, da so žrtve — ženske izzvale kaznivo dejanje. Za posebno kategorijo šteje Hentig še osamljene ljudi in ljudi, ki so doživeli ljubezensko dramo, ter suroveže, ki jih srečujemo kot žrtve v družinskih dramah.

Kategorije, kot jih navaja Hentig, so lahko dokaj samovoljne, skupna pa jim je vendarle neka osebna labilnost.

Tipologijo žrtev pogosto obravnavamo tudi s stališča posameznih kaznivih dejanj. V nekaterih monografskih obdelavah posameznih kaznivih dejanj, pa tudi tipov storilcev, najdemo hkrati tudi oznake in značilnosti žrtev teh kaznivih dejanj.⁸

⁷ Prim. Hentig, n. d., 404 i. n.; Versele, n. d., str. 600—601; Mendelsohn, n. d., str. 97.

⁸ Prim. Hentig, *Zur Psychologie der Einzeldelikte*, Tübingen — I. Diebstahl — Einbruch — Raub, 1954, str. 82 i. n.; II. Der Mord, 1956, str. 265 i. n.; III. Der Betrug, 1957, str. 187 i. n.; IV. Die Erpressung, 1959, str. 289 i. n. Prim. *English Studies in Criminal Science*, Vol. IX. *Sexual offences*, London, 1957, str. 83 i. n. *Cambridge Studies in Criminology*, Vol. XVIII. *McClintock: Crimes of Violence*, London 1963, str. 24 i. n.; ista zbirka Vol. XVI. *J. P. Martin, Offenders as Employees*, London 1962.

Proučevanje značilnosti žrtve nam daje poleg proučevanja storilca zanimive podatke o tem, kaj je mogoče storiti, da bi kazniva dejanja določene vrste preprečevali.

Pri proučevanju posameznih kaznivih dejanj posvečajo avtorji seveda mnogo pozornosti različnim oblikam uboja, ki jih analizirajo predvsem s stališča vedenja in prispevanja žrtve k dejanju. Wolfgang⁹ se ukvarja precej nadrobno z razmerjem, ki je obstajalo med storilcem in žrtvijo pred storitvijo dejanja, in z deležem ki ga je k dejanju prispevala žrtev. Ugotovil je, da obstajajo med žrtvijo in storilcem pred kaznivim dejanjem pogosto tesni odnosi in ti odnosi vplivajo na storitev kaznivega dejanja.

Nekateri drugi avtorji¹⁰ poudarjajo v zvezi z ubojem še druge okoliščine. Za posebno izrazito štejejo vlogo žrtve pri evtanaziji ali pri dvojnem samomoru. Menim pa, da je vštevanje takih primerov med tipične primere sodelovanja žrtve pri nastanku kaznivega dejanja sporno, ko vendar vemo, da je problematika evtanazije drugačna kot pri večini drugih oblik uboja in se tudi obravnava nekoliko drugače, podobno pa velja tudi za dvojni samomor.

Naslednja skupina kaznivih dejanj, kjer je žrtev v središču pozornosti raziskovalcev, so seksualni delikti. Zanimanje za tovrstne delikte je razumljivo, saj ponavadi močno vzburi javno mnenje. Bolj odločujoča pa je najbrž okoliščina, da so žrtve mnogih seksualnih deliktov otroci, kar nedvomno zahteva poglobljeno proučevanje teh dejanj samih, njihovih storilcev in tudi žrtev. Zanimanje za ta kazniva dejanja je bilo tako živo, da je probleme seksualnih deliktov proučevala tudi evropska konzultativna skupina OZN za preprečevanje kaznivih dejanj in za postopek s storilci.¹¹ Gradivo, zbrano ob tej priložnosti, kaže — in ta stališča niso osamljena —, da je za številne seksualne delikte značilna aktivna udeležba žrtve. Zlasti pri otrocih in mladoletnikih ima pri tem veliko vlogo spolna radovednost.

Med kaznivimi dejanji zoper premoženje so v zvezi z žrtvijo razpravljali zlasti o treh kaznivih dejanjih: o goljufiji, o tatvinah v samopostrežnih trgovinah in o odvzemu motornih vozil.

Goljufijo štejejo za delikt, ki odpira ves kompleks interpsiholoških vprašanj. Ta vprašanja se nanašajo skoraj v enaki meri na goljufa kot na ogoljufanega in dovolj pogosto slišimo mnenje, da je osebnost ogoljufanega

⁹ Marvin Wolfgang, *Patterns in Criminal Homicides*, Philadelphia, 1958.

¹⁰ Prim. Versele, n. d., str. 603 i. n.

¹¹ IV. posvetovanje, Ženeva, 1958.

enako zanimiva kot osebnost goljufa. Gotovo je, da ima goljuf mnogo možnosti za to, da žrtve skrbno izbira, in tega se vsak tudi poslužuje. Nekateri kriminologi celo menijo, da imajo žrtve te kategorije takšne lastnosti, da bi bilo mogoče določiti poseben tip človeka, za katerega obstoji precejšnja verjetnost, da bo postal žrtev goljufa.¹²

V vsakdanji praksi posvečajo veliko pozornost tatvinam v trgovinah nasploh, posebej pa še v velikih samopostrežnih centrih, kjer nastajajo nove situacije, ki vplivajo tako na vedenje kupca kot na organizacijo prodaje. Novi način ponujanja blaga ustvarja vrsto kriminogenih situacij in zahteva hkrati uvedbo posebnih ukrepov za zavarovanje. V strokovni literaturi poznamo vrsto del, ki obravnavajo organiziranje trgovin take vrste, zelo pogostne pa so tudi študije, ki jih zanimajo storilci teh tatvin.¹³ Na probleme, povezane z novim načinom prodaje, so naletela tudi pri nas tista trgovska podjetja, ki so ustanavljala samopostrežne trgovine, in tedanja trgovinska zbornica se je mnogo ukvarjala s proučevanjem načinov, kako zavarovati blago v teh trgovinah.¹⁴

Posebno mesto med kaznivimi dejanji zoper premoženje pa zavzema odvzem motornega vozila. To dejanje je zanimivo tako glede storilcev, ki ga izvršujejo, kot glede vedenja žrtev, ki pogosto, skoraj bi lahko rekli, omogočajo taka kazniva dejanja. Tega najbrž ni mogoče trditi za naše voznike, saj jim pomeni avto še vedno zelo veliko vrednost in je odnos do njega v skladu s tem. V državah z večjo motorizacijo, kjer pomeni avtomobil manjšo vrednost, pa so prav pogostni primeri, ko puščajo vozniki svoja vozila nezaklenjena, odprta na nezavarovanih mestih in pod. Z viktimološkega vidika so končno zelo zanimiva kazniva dejanja v prometu. Ta dejanja zavzemajo neko posebno mesto med ostalimi, po eni strani zato, ker jih izvršujejo storilci praviloma iz malomarnosti, po drugi strani pa zato, ker je delež žrtve pogosto dokaj velik. Pri prometnih nesrečah med avtomobilisti in pešci ali kolesarji najdemo primere, ko je tudi žrtev sokriva za nesrečo. Med pešci srečamo določene kategorije bolj ogroženih —

¹² Versele navaja v svojem članku, str. 608, Lenza Edgarja, *Der Betrogene*, Kriminologische Schriftenreihe, zv. 1.

¹³ N. pr. Debuyst — Lejour — Racine, *Petits Voleurs de Grands Magasins*, Bruxelles, 1960; Pečar J., *Majhne tatvine v samopostrežnih trgovinah*, *Rev. za krim. in krim.* 1962/1, str. 70 do 71. Tegel H., *Der Ladendiebstahl als internationales Problem*, *Kriminalistik* 1962, str. 3, prevod v *Rev. za krim. in krim.* 1962/1, str. 40—44.

¹⁴ Prim. Pečar J.: *Nekatere oblike vzgoje javnosti za varstvo premoženja*, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 1964/2, str. 62—68.

to so otroci in stari ljudje. Pri prvih gre za še ne razvite osebnosti, za osebe, ki psihično še niso dovolj razvite, da bi presojele kritične situacije in nevarnosti. Pri starejših ljudeh pa naletimo večkrat na pomanjkanje sposobnosti hitrega reagiranja. Poleg tega pisci ugotavljajo, da je pogosten vzrok prometnih nesreč alkoholiziranost žrtve. Zato bi bilo potrebno posvetiti več pozornosti proučevanju deleža obeh akterjev pri prometnih nesrečah. To bi bilo pomembno predvsem zaradi organiziranja prevencije, ki bi mogla biti tako bolj uspešna. Tega smo se deloma že začeli zavedati, saj uvajamo prometno vzgojo v šole in skušamo tudi z različnimi drugimi sredstvi opozoriti potencialne žrtve na to, kako se morajo vesti v prometu.

III.

Povečano in na novo zbujeno zanimanje za žrtve je našlo svoj odsev tudi v jugoslovanski teoriji. Prvi, ki je opozoril na novi aspekt kriminologije, je bil Panta Marina.¹⁵ V svojem članku opozarja na Mendelsohnova stališča, ki jih ocenjuje previdno, ugotavlja pa, da je v celotnem procesu kaznivega dejanja treba upoštevati tudi oškodovanca — žrtev kot aktivno figuro, ki je pogosto več kot samo pasiven objekt storilčevega ravnanja. Prvo, zaokroženo podobo kazenskopravnih problemov, povezanih z žrtvijo kaznivega dejanja, podaja Zvonimir Šeparović,¹⁶ ki skuša prikazati poleg označitve pojma žrtve tudi tiste primere prispevanja žrtve h kaznivemu dejanju, ki jih upošteva naše kazensko pravo. Ko govori o problemih povezanih z možnimi spremembami in dopolnitvami našega kazenskega zakonika, ugotavlja, da ni nobenega razloga, da ne bi naše kazensko pravo tudi pri kaznivem dejanju hude telesne poškodbe upoštevalo viktimološkega momenta, kot ga upošteva pri lahki telesni poškodbi in pri uboju. Novela iz leta 1960 je namreč pri lahki telesni poškodbi določila, da lahko sodišče izreče sodni opomin zlasti v primeru, če je bil storilec izzvan z nedostojnim ali surovim obnašanjem oškodovanca. Pri uboju pa je podobna okoliščina upoštevana pri kaznivem dejanju uboja na mah. Po Šeparovićevem mnenju¹⁷ ni nobenega razloga za to, da ne bi istega momenta upoštevali tudi pri hudi telesni poškodbi.

Ostala dela, ki se v večjem ali manjšem obsegu ukvarjajo z viktimološkimi problemi,

¹⁵ Panta Marina, *Nekoi novi aspekti na kriminološkite istražovanja*, *Pravna misla*, 1960/1-2.

¹⁶ Mr. Zvonimir Šeparović, *Žrtva krivičnog djela*, *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu*, 1962/2.

¹⁷ N. d., str. 121

obravnavajo te probleme predvsem ali celo izključno v odnosu do posameznih skupin kaznivih dejanj. Med prvimi moramo omeniti kolektivno delo urada za kriminalistične in kriminološke raziskave republiškega sekretariata za notranje zadeve SR Hrvatske,¹⁸ ki posveča medsebojnemu razmerju med žrtvijo in storilcem precejšnjo pozornost.

Največje število del s tega področja pa obravnava prometne delikte. Avtorja, ki sta se doslej najbolj intenzivno ukvarjala s temi problemi, Zvonimir Šeparović¹⁹ in Andrija Makra,²⁰ jih ne obravnavata — in to je tudi razumljivo — ločeno od celotnega kompleksa vprašanj, povezanih s kaznivimi dejanji v prometu in s prometnimi nesrečami nasploh. Šeparović poudarja zlasti pomen akcidentogene situacije, v kateri sodeluje tudi žrtev; Makra pa meni, da pri proučevanju pojavov prometne nediscipline ne smemo izhajati iz nekakšnih akcidentogenih lastnosti žrtev, temveč moramo analizirati problem glede na medsebojna razmerja udeležencev v prometu. Čeprav mu je treba v tem pritruditi, pa moramo vendarle dodati, da je pri analizi teh razmerij treba upoštevati tudi vse osebne lastnosti žrtve, pa najsi jih imenujemo akcidentogene ali ne.

Z viktimološkimi problemi prometnih deliktov so se deloma ukvarjali tudi udeleženci III. posvetovanja Jugoslovanskega združenja za kazensko pravo in kriminologijo v Splitu (oktober 1963), ki je kot eno izmed tem obravnavalo vprašanje kaznivih dejanj v cestnem prometu.

Premoženjski delikti so bili po viktimološki plati deležni še najmanj pozornosti. Pri posameznih analizah so ostajala v ospredju vprašanja, ki se nanašajo na storilca ter nanj in na kazniva dejanja, čeprav ni nobenega dvoma, da bi vedenje žrtve imelo svoj smisel vsaj pri takih kaznivih dejanjih, kot so na primer žepne tatvine, tatvine v samopostrežnih trgovinah, goljufije, pa tudi morda ropi in vlomi.

IV.

Pri pregledovanju prispevkov, ki v jugoslovanski kazenskoopravni in kriminološki literaturi obravnavajo vprašanja, povezana z

¹⁸ Krivična djela lišenja života na področju NRH, Zagreb, 1958.

¹⁹ Elementi kriminologije prometa, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 1966/1—2, str. 43—57; Doprinos žrtve saobračajne nesreče vlastitom udesu, Prilog 1961/1, str. 23—27.

²⁰ Ugrožavanje javnog saobraćaja — kriminološki aspekt saobračajne nediscipline, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, 1964/1, str. 50—62. Saobračajna nedisciplina, Zagreb, 1963, Redakcija T. Marković — A. Makra.

žrtvijo — oškodovancem kaznivega dejanja, skorajda ne najdemo odgovora na vprašanje, kakšno je ali naj bi bilo mesto viktimologije v celotnem boju zoper kriminaliteto.

Mesto kriminologije v okviru celotnega boja zoper kriminaliteto lahko obravnavamo v dveh oblikah. Vedenje žrtve in njeno prispevanje k storitvi kaznivega dejanja vrednoti — vsaj do neke mere — kazensko pravo. Upoštevanje teh okoliščin lahko najdemo tako pri posameznih določbah splošnega dela kazenskega zakonika kot pri posameznih kaznivih dejanjih — res pa je, da upošteva kazenski zakonik viktimološke okoliščine skoraj izključno le pri kaznivih dejanjih zoper življenje in telo in pri nekaterih verbalnih deliktih.

Pri teh kaznivih dejanjih, še bolj pa pri premoženjskih deliktih in pri delinkvenci v prometu, se odkriva druga, morda mnogo pomembnejša vloga, ki bi jo viktimologija lahko imela. Raziskovanje vedenja žrtve pred kaznivim dejanjem in ob njem, medsebojnega razmerja med storilcem in žrtvijo, osebnih lastnosti žrtev in podobno ne more biti samo sebi namen. Raziskovanje in zbiranje podatkov o žrtvah mora imeti določen cilj, ta pa je prav gotovo v organiziranju uspešne prevencije. Viktimološki podatki nam odkrivajo vrsto situacij, v katerih je žrtev osebno ogrožena, odkrivajo lastnosti žrtev, na katere je treba posebej opozarjati, odkrivajo, končno, določene psihobiološke skupine, ki jim je treba dajati posebno varstvo.

Doslej smo pri nas izvedli nekaj občasnih »akcij«, namenjenih prevenciji kaznivih dejanj zoper premoženje in prevenciji prometnih deliktov. Priznati pa je treba, da je šlo čestokrat le za kratkotrajne dejavnosti, od katerih nobena ni pokazala daljše življenjske moči. Organizatorji so bili ponavadi organi za notranje zadeve; pri tem so se morda premalo povezovali z drugimi organi in organizacijami, ki bi lahko podprle njihovo delo. Mogoče je tudi, da niso našli odziva in so zato ostali pri svojih naporih osamljeni. Drugod se je zlasti policija že zavedla dejstva, da je mnoga kazniva dejanja mogoče uspešno preprečevati prav z vplivanjem na možne žrtve. To spoznanje policija tudi v praksi s pridom uporablja in je postala ponekod pomemben dejavnik pri organiziranju nekaterih oblik prevencije²¹.

Spoznanje o posebnih pogojih za organiziranje samopostrežnih trgovin so uporabila nekatera podjetja, ki takšne trgovine organizirajo; v Sloveniji je posvetila temu vpra-

²¹ Prim. dr. J. Pečar, Nasveti za varstvo pred tatvinami, vlomi in ropi, Strokovni list 1967/3.

šanju največ pozornosti nekdanja trgovinska zbornica SRS, ki je s precejšnjim uspehom organizirala odstranjevanje različnih kriminogenih situacij, ki so jih povzročile povsem objektivne okoliščine in le v manjši meri okoliščine, ki se nanašajo na možnega storilca kaznivega dejanja.

Viktimološke podatke in izkušnje, ki izhajajo iz posameznih raziskav, opravljenih pri nas doma, bi bilo gotovo mogoče širše uporabiti pri prevenciji posameznih skupin kaznivih dejanj. Toda zdi se mi, da naletimo pri tem na temeljno težavo, ki je pri pogledih na organiziranje boja zoper kriminaliteto nismo uspeli odstraniti. Čeprav načelno in v teoriji vsi priznavamo, da je prevencija bolj uspešna od represije, so preventivne dejavnosti zelo slabo razvite, včasih pa bi o njih sploh težko govorili. To velja za tiste preventivne dejavnosti, katerih namen je preprečevanje kaznivih dejanj, torej zlasti vpli-

vanje na možne storilce, v tem večji meri pa seveda za takšne preventivne akcije, katerih namen naj bi bil vplivanje na možne žrtve oziroma odstranjevanje posebnih kriminogenih situacij.

Če upoštevamo področja, kjer bi bile take dejavnosti možne (prometni delikti, premoženjski delikti — zlasti v trgovinskih centrih in pri avtomobilih, številne goljufije), vidimo, da gre za kazniva dejanja, ki naraščajo in bodo gotovo še nadalje naraščala, ali pa za takšna, ki sodijo v skupino najštevilnejših kaznivih dejanj v strukturi naše kriminalitete. Vsaj tu bi se bilo treba odreči težnji, ki je lahko le odsev naših trenutnih težav, ne pa načelnega odklonilnega stališča, namreč, da lahko s prevencijo počakamo; prav to bi bila lahko področja, kjer bi imeli s prevencijo, namenjeno možnim storilcem in žrtvam, največ uspeha.

Victimology and its Role in the War on Crime

by Alenka Šelih, Ll. D., Scientific Collaborator, Institute of Criminology, Ljubljana

The article deals with some basic questions concerning victimology; this subject has generated a great deal of interest in recent times. Initially, the author has tried to evaluate the contribution of two writers whose work largely influenced the formation of this branch of criminology: the contribution of von Hentig and Mendelsohn. In the author's opinion von Hentig's viewpoints are easily acceptable.

Later on, the author gives a survey of victimological questions as treated by criminal law, which sometimes takes into consideration some qualities of the victim as well as his actions before the offence was committed or during its committance.

Special emphasis is given to the criminological content of victimology. The author treats

the question of the part played by the victim in the genesis of crime, gives a survey of different categories of victims and of different groups of offences that are especially interesting from the victimological point of view.

In connection with this, the author takes into consideration the work contributed by Yugoslav theory and practice, and calls attention to the new findings of Yugoslav scholars.

In the last part of the article, the author stresses the importance of victimology in the field of prevention of several offences (i. e. carthefts, shoplifting, burglary, robbery, false pretences a. s. o.) — a question that has so far been rather neglected in our country.